

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 69 КК ПРИ ПРИЗНАЧЕНІ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЗА ТЯЖКІ ТА ОСОБЛИВО ТЯЖКІ НАСИЛЬНИЦЬКІ КОРИСЛИВІ ЗЛОЧИНИ

Б. Головкін

*Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого
(Харків, Україна)*

Підставами застосування ст. 69 КК є наявність декількох пом'якшуючих покарання обставин, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину з урахуванням особи винного. Йдеться про встановлення судом не менше двох пом'якшуючих обставин, що в сукупності із позитивними характеристиками особи підсудного *суттєво* знижують ступень суспільної небезпеки (тяжкості) вчиненого злочину. Перевірити як на практиці суди застосовують положення вказаної статті ми спробували на базі вибіркового узагальнення 1068 кримінальних справ по тяжким та особливо тяжким насильницьким корисливим злочинам, що були розглянуті місцевими районними судами у 12 областях України. Одним із питань дослідження стало призначення покарання за дану категорію злочинів. Пропонуємо аналіз результатів дослідження найбільш поширених на практиці злочинів даної категорії: кваліфіковані та особливо кваліфіковані грабежі (ч. 3.4.5 ст. 186); розбої – ч. 2.3.4 ст. 187 і вимагання – ч. 2.3.4 ст. 189 КК України. Вибірковий масив становили: 123 насильницькі грабежі, які вчинили 205 осіб; 443 розбої, які вчинили 867 осіб; 90 вимагань – 173 злочинці, відповідно. Всім злочинцям 100% основним покаранням було призначено позбавлення волі.

За даними нашого дослідження положення **ст. 69 КК України** застосовувалися до **26,2% грабіжників, 38,8% розбійників і 41,9% вимагателів**. Отримані результати викликають занепокоєння. Вони можуть свідчити або про завищені санкції і, відповідно, низьку ефективність по досягненню мети покарання злочинів даного виду, або про низьку ефективність покарання на стадії його індивідуалізації судами при визначенні строків покарання.

Припустимо, що розмір санкцій вище названих кваліфікованих та особливо кваліфікованих грабежів, розбоїв, вимагань дійсно завищений. Тоді, цілком логічно припустити, що у даних злочинів має посилюватися загально превентивний ефект, оскільки надмірно великі строки позбавлення волі виступають доволі потужним утримуючим чинником при прийнятті злочинного рішення. Викладене має позитивно відбитися на загальній динаміці аналізованої категорії злочинів. Звернемося до аналізу офіційної статистики ДІТ МВС України. За період з 2001 року по 2006 рік в Україні існує стійка тенденція до зниження рівня злочинності (за виключенням 2003 р.): 2001 р. – 503676 (100%), 2002 р. – 408274 (-19%), 2003 р. – 556351 (+36%), 2004 р. – 520105 (-6,5%), 2005 р. – 485725 (-6,6%), 2006 р. – 420900 (-13%). На цьому фоні динаміка грабежів носить протилежний характер 2001 р. – 23251 (100%), 2002 р. – 21066 (-9%), 2003 р. – 36484 (+73%), 2004 р. – 40785 (+11,7), 2005 р. – 47050 (+15,3%), 2006 р. – 41663 (-11,5%). Хвилеподібний рух мала динаміка розбоїв: 2001 р. – 5674 (100%), 2002 р. – 5191 (-8,5%), 2003 р. – 5702 (+9,8%), 2004 р. – 5538 (-2,9), 2005 р. – 6707 (+21,1%)%, 2006 р. – 6465 (-3,6). І лише рівень зареєстрованих вимагань послідовно знижується: 2001 р. – 2079 (100%), 2002 р. – 2076 (-0,1%), 2003 р. – 1897 (-8,6%), 2004 р. – 1319 (-30,5%), 2005 р. – 1153 (-12,6%), 2006 р. – 913 (-20,8%). Наведені показники не дають вагомих підстав говорити про завищеність типових санкцій розглядуваної категорії злочинів.

Пропонуємо аналіз результатів нашого дослідження. Як правило, суди встановлюють дві пом'якшуючі покарання обставини: 23,1% грабіжників, 34,9% розбійників, 36,4% вимагателів; три і більше вказаних обставин встановлено у відношенні 3,3% грабіжників, 3,7% розбійників, 4,0% вимагателів. Перелік пом'якшуючих обставин не є вичерпним, що дозволяє суду його розширювати. Перш за все розглянемо обставини, зазначені у ст. 66 КК. Зазвичай, це щире каяття і активне сприяння

розкриттю злочинів: 67,8% грабіжників, 71,2% розбійників, 51,4% вимагателів. На другому місці йде добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди: 20,5%, 22,5%, 12,7% відповідно. На третьому місці – вчинення злочину неповнолітнім: 14,1%, 9,0%, 5,8%. У поодиноких випадках – вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих та сімейних обставин – 0,9%, 1,0%, 2,3% відповідно.

Значний інтерес представляють обставини, визнані судом як пом'якшуючі, а також дані про особу підсудного, оскільки їх комплексна оцінка судом покладена в мотивувальну основу застосування більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Йдеться про: *позитивні характеристики на підсудного до вчинення злочину* – 17,0% грабіжників, 27,8% розбійників, 32,9% вимагателів; *наявність на утриманні неповнолітніх дітей і осіб похилого віку* – 10,6%, 10,1%, 23,1% відповідно; *незадовільний стан здоров'я підсудних* – 4,4%, 3,3%, 1,7%; *молодий вік підсудних* – 1,9%, 5,4%, 4,6%; *відсутність тяжких наслідків злочину* – 0,5%, 2,4%, 4,6%; *врахування думки потерпілого сурово не карати винних* – 1,4%, 2,4%, 1,7%; *вперше вчинений злочин* – 0,9%, 2,4%, 2,3%; *наявність роботи і постійного місця проживання* – 0,5%, 1,4%, 1,7%; *важке матеріальне становище* – 0,9%, 1,3%, 1,7%; *оружорядна роль у вчиненні злочину* – 0,5%, 0,6%, 1,7% відповідно.

Отримані результати спонукають до думки про надмірне застосування судами ст. 69 КК при призначенні покарання підсудним. Нагадаємо, що ми вивчали лише кваліфіковані і особливо кваліфіковані грабежі, розбої, вимагання. Це тяжкі і особливо тяжкі насильницькі злочини з корисливою мотивацією, для яких типовим є прямиї умисел винних. Показовим є надзвичайно високий ступень реалізації умислу по даній категорії злочинів. Так, 95,9% грабежів, 98,4% розбоїв, 100% вимагань були закінченими злочинами. 64,2% грабежів, 74,7% розбоїв, 75,5% вимагань вчинялися при співучасті, за попередньою змовою групою осіб. Серед предметів посягання найчастіше фігурують грошові кошти, валютні цінності, золото – 41% грабежі, 58% розбої, 72,3% вимагання. Вище наведене свідчить про підвищений ступень суспільної небезпечності аналізованої категорії злочинів, їх тяжкість, що знайшло своє відбиття у типовому розмірі санкцій відповідних статей КК. З огляду на це досить цинічно виглядає ширість каяття підсудних, сумнівним є активне сприяння розслідуванню злочинів. Уявляється, що невід'ємною складовою ступеня суспільної небезпечності злочину є суспільна небезпечність особи, яка його вчинила. Остання також не з'являється на пустому місці. Ми говоримо про вольовий цілеспрямований злочин, що передбачає прямиї силовий контакт із потерпілим. Тут необхідна особлива психологічна готовність, рішучість, неабиякі фізичні дані. Обрання насильницького способу реалізації корисливих мотивів не є випадковим. Злочинний намір певний час визріває, злочин готується, для нападників характерний єдиний груповий умисел, суто прагматичне об'єднання групових зусиль заради досягнення кінцевого результату. У зв'язку з цим вважаємо, що оцінювати суспільну небезпечність підсудних необхідно на момент вчинення посягання, оскільки абсолютна більшість із них, переховуються від слідства, вживають заходи по приховуванню слідів злочину, чинять супротив при розслідуванні злочинів, здійснюють тиск на потерпілих. Про яке щире каяття може йти мова? Чому не зафіксовано жодного факту добровільної відмови від вчинення злочину? Вкрай поодинокі випадки з'явлення із зізнанням. Більш того, широке застосування судами ст. 69 КК, коли покарання знижується на строк менше 5 років позбавлення волі, дозволяє застосовувати ст. 75 КК, і взагалі звільняти злочинців від відбування покарання із випробуванням. За нашими даними **25,3% грабіжників, 11,2% розбійників, 9,8% вимагателів були звільнені судом від відбування покарання.**

Суттєво доповняють уявлення про практику застосування кримінальних покарань за досліджувану категорію злочинів дані про обтяжуючі обставини, встановлені судом при призначенні покарання. Серед останніх перше місце посідає вчинення злочину особою, яка перебуває у стані алкогольного/наркотичного сп'яніння: 40,5%, 43,1%, 19,0%. Слід зауважити, що суди в окремих випадках «не помічають» дану обтяжуючу покарання обставину. За матеріалами узагальнених кримінальних справ 41,9% грабіжників, 47,0% розбійників, 21,3% вимагателів на момент вчинення злочину перебували у такому стані. Повторність та рецидив становлять 16,6%, 14,5%, 18,5% відповідно; чинення злочину щодо особи похилого віку – 12,3%, 8,2%, 5,8%; тяжкі наслідки, завдані злочинцем – 0,5%, 2,1%, 5,2%.

При винесенні вироку суди також враховували наступні відомості про особу підсудного. Насамперед, наявність не знятих і не погашених судимостей – 11.7%, 8.5%, 12.7%. Дивна річ, але за результатами нашого дослідження 41.9% грабіжників, 36.9% розбійників і 39.9% вимагателів таки мали не зняту і непогашену судимість, втім «Феміда» і тут залишилася незрячою. Вчинення нового злочину у випробувальний термін відмічалось у 5.8%, 8.6%, 4.0% осіб, відповідно. За нашими даними цей показник становить 21.5%, 11.8%, 13.9%. Негативні характеристики на підсудного враховувалися судом у відношенні 1.4% грабіжників, 2.2% розбійників, 0.6% вимагателів, хоча реально мали місце у матеріалах кримінальних справ: 25.8%, 28.3%, 8.1% відповідно. Складається враження, що суди будь-що намагаються вишукати пом'якшуючі покарання обставини, і водночас, вперто не помічають відомостей, що характеризують підвищену суспільну небезпечність підсудних. Щиро хочеться вірити у відсутність корисливих спонукань судів при такому довільному застосуванні положень ст. 69 КК за вчинені тяжкі та особливо тяжкі насильницькі корисливі злочини. Слід визнати, що вказана стаття КК стала своєрідною лазівкою для виведення із під передбаченої законом відповідальності злочинців із підвищеною суспільною небезпечністю. При цьому суди автоматично ігнорують загальні засади призначення покарання, не реалізується мета покарання, підривається віра населення у справедливість правосуддя. І саме головне, де гарантія, що особи, які уникли передбаченого законом покарання, відчувши безкарність, знову не вчинять тяжкого злочину. Принаймні, відповідальність суддів за такого роду вирoki законом не передбачена.